

Inhoud

Afkortingen 10

Voorwoord 15

1. Osama en Obama, gevolgen en resultaten 20
2. Crisis in Pakistan 45
3. Pakistan: Wie heeft wie verraden? 71
4. Afghanistan: De eerste troepenversterking en het fiasco van de verkiezingen 96
5. Afghanistan: Politieke en militaire breuklijnen 121
6. Afghanistan: Besprekingen met de Taliban 147
7. Een sprankje hoop: opstandbestrijding in Swat 174
8. Pakistan: Verbroken relaties, misdaden en misdragingen 199
9. Een nieuwe wending – of wees voorbereid op het ergste 229

Noten 258

Register 276

Voorwoord

Toen Barack Obama in januari 2009 werd geïnaugureerd tot de eerste zwarte president van de Verenigde Staten, bestond er goede hoop bij Amerikanen en Europeanen dat hij zou zorgen voor een grotere Amerikaanse inzet in Afghanistan, zowel voor wat betreft geld als de troepensterkte, de economische ontwikkeling en de opbouw van de staat – en in de allereerste plaats dat hij een politieke oplossing zou zoeken om een eind te maken aan de oorlog. Obama's belofte om dat allemaal te doen en zijn nadrukkelijke verlangen naar een regionale oplossing door de buurlanden van Afghanistan erbij te betrekken om bij te dragen aan het vredesproces, waren dan ook bijzonder welkom.

Obama heeft op elk vlak meer gedaan voor Afghanistan en op veel terreinen (zoals bij het onderwijs, de gezondheidszorg, de media, de opbouw van een nieuw Afghaans leger en het uiteenvallen van Al Qaida) is er aanmerkelijke vooruitgang geboekt. Het land is echter ook gestaag achteruitgegaan op vrijwel elk ander terrein: in militair, politiek, economisch en humanitair opzicht. Het geweld is aanzienlijk toegenomen en de Talibanopstand is inmiddels een nationale in plaats van een regionale beweging. Jammer genoeg heeft de regering nu het eind in zicht komt nog altijd geen politieke strategie: het Amerikaanse leger en de CIA hebben het voor het zeggen. De Verenigde Staten en de NAVO zijn op dit moment van plan in 2014 te vertrekken. De Amerikaanse regering verklaart dat de westerse strijdkrachten in een overgangperiode zitten en dat het gezag zal worden overgedragen aan de regering en het leger van Afghanistan, maar er wordt geen helderheid verschaft

over de vraag hoe dat midden in een burgeroorlog moet gebeuren.

De escalatie van de oorlog heeft ertoe bijgedragen dat een toch al langdurige crisis in Pakistan nog langer aanhoudt en nog erger is geworden. De politieke en militaire leiders van het land vertonen de moed, de wil noch de intelligentie om het buitenlands en economisch beleid van Pakistan grondig te hervormen. De staat biedt nog steeds onderdak aan veel extremistische jihadstrijders die tot allerlei verschillende groepen behoren, hoewel de Pakistaanse Taliban een directe bedreiging zijn voor diezelfde staat. Het leger biedt facties van de Afghaanse Taliban en hun leiders al vanaf 2001 steun en een veilige wijkplaats – wat de Amerikanen maar al te goed wisten, maar wat ze niet met succes aankaartten. De sociale voorzieningen staan op instorten, de wetshandhaving is abominabel, economische ellende komt algemeen voor, natuurrampen vinden plaats terwijl de regering er vrijwel of helemaal niets aan doet en de meerderheid van de bevolking voelt zich niet veilig.

De militaire en politieke situatie in zowel Afghanistan als Pakistan is ontegenzeggelijk aanzienlijk verslechterd tijdens Obama's ambtstermijn. Bovendien zit de kritieke verhouding tussen de Verenigde Staten en Pakistan al twee jaar in het slop en gaat ze zelfs gestaag achteruit. Dit is voor een groot deel te wijten aan Obama en zijn hoogste functionarissen, want hun verzuim om als team op te treden heeft geleid tot een tegenstrijdig beleid, hevige interne politieke conflicten en onzekerheid over de Amerikaanse doelstellingen in de regio. Regionale spelers zijn ongestraft met deze tegenstrijdigheden aan de haal gegaan. De gevolgen van de Koude Oorlog en de strijd tegen de terreur zijn nog altijd aanwezig. Tegen de achtergrond van een Amerikaanse en Europese recessie proberen we die historische gevolgen nog steeds ongedaan te maken om onze wereld verder te kunnen verbeteren.

China en India beleven een enorme economische groei, de islamitische wereld heeft de opleving van de zogenoemde Arabische Lente doorgemaakt, er wordt gestreden voor democratie in landen die tot nu toe alleen een dictatuur hebben gekend en vrouwen hebben overal ter wereld heel veel vooruitgang geboekt. Helaas is niets van dit alles terug te vinden in Zuid- en Centraal-Azië. Dat belangrijke deel van de wereld, waar Al Qaida is ontstaan, is nog altijd vergeven van de extremistische groepen en de kernwapens. Toch hebben Afghanistan en Pakistan meer invloed op de stabiliteit in de wereld dan enige andere plek op aarde. We nemen een groot risico als we inspanningen om vrede en stabiliteit in die regio te bewerkstelligen negeren.

Dit is mijn derde boek over de oorlogen in Afghanistan en de politieke ontwikkelingen in Pakistan en Centraal-Azië binnen de context van de Amerikaanse regeringen die ernaar hebben gestreefd deze kwesties aan te pakken. De afgelopen drie decennia heb ik gereisd en verslag gedaan, geschreven en gesproken over de oorlogen en de politieke gebeurtenissen waarvan ik getuige ben geweest. In die dertig jaar heb ik veel tijd besteed aan pogingen om politici en diplomaten te helpen een oplossing te vinden voor Afghanistan.

Ik heb tijdens een groot deel van mijn volwassen bestaan aan deze trilogie geschreven. Het eerste boek, *Taliban*, behandelt Afghanistan in de jaren tachtig en negentig en de opkomst van de Taliban en Al Qaida, gezien door de ogen van een van de weinige verslaggevers die destijds ter plekke waren. Het is vooral een notitieboek van een verslaggever. Mijn tweede boek, *De dreiging van chaos*, is een poging een volledige geschiedenis samen te stellen van de eerste acht jaar na 11 september 2001, toen de Verenigde Staten de oorlog in Afghanistan begonnen en Pakistan een onwillige partner werd. Daarin wordt het presidentschap van George W. Bush behandeld en worden de gebeurte-

nissen bekeken vanuit het wisselende perspectief van Pakistan, Afghanistan en Centraal-Azië.

Dit derde boek, *Pakistan aan de rand van de afgrond*, is geen notitieboek van een verslaggever, geen historisch verhaal en evenmin een volledige geschiedenis. Het beschrijft bepaalde gebeurtenissen uit Obama's eerste ambtstermijn als president; het richt zich op de huidige crisis en op de oplossingen die noodzakelijk zijn om in de toekomst voor vrede te zorgen. Het lijkt op een bundel met essays die elk een verschillend aspect van hetzelfde probleem behandelen en de processen bespreken waardoor de huidige impasse is ontstaan. Daardoor kan het op elk punt worden opengeslagen en kan elk hoofdstuk afzonderlijk worden gelezen.

Alle betrokkenen bij het conflict in Afghanistan en bij de verslechterende situatie in Pakistan hebben vreselijke fouten gemaakt. Vrijwel alle hoofdrolspelers zijn arrogant, aanmatigend, star en koppig geweest; ze leefden allemaal in meerdere of mindere mate in het verleden en waren niet in staat anders te gaan denken. Maar als waarnemer van deze gebeurtenissen vond ik deze periode toch ook een opbeurende en hoopvolle tijd. Van iemand die, zoals ik, de eeuwige Afghaanse oorlogen heeft verslagen, is niet te verwachten dat hij een optimist is, maar ik kijk voortdurend uit naar een deur die op een kier staat en hoop dat die lang genoeg open zal blijven om de vrede door te laten.

Ik hoop dat jongere lezers mijn trilogie op een dag zullen lezen als één document over een vreselijke periode uit de geschiedenis van de mensheid, waaruit cruciale lessen zijn geleerd zodat er nooit meer zo veel dood en verderf zal worden gezaaid. Hoewel hetzelfde volk is geteisterd door dezelfde ellende, maar dan in verschillende tijdperken onder verschillende machthebbers, geloof ik toch vurig dat we wel degelijk van onze fouten leren en dat is onze hoop.

Ik wil mijn immense dank betuigen aan mijn uitgever en re-

dacteur Wendy Wolf van Viking Penguin, omdat ze dit boek heeft afgedwongen van een bijzonder onwillige auteur die zich afvroeg of er werkelijk nog iemand op een boek van hem zat te wachten. Mijn agent, Flip Brophy, die me al die jaren heeft gesteund en precies weet wanneer hij me een duw in de goede richting moet geven en wanneer ik mijn mond moet houden, ben ik intens dankbaar. Flip is een kanjer van een New Yorker.

Verder wil ik ook graag Bruce Giffords, Carla Bolte, Noirin Lucas en Janet Biehl van Viking bedanken.

Ik ben allerlei vrienden, diplomaten, generaals, hoogleraren, ambtenaren, politici en staatshoofden erkentelijk voor de tijd en aandacht die ze me hebben gegeven in de Verenigde Staten, Groot-Brittannië, Pakistan, Afghanistan, Tadzjikistan, India, België, Duitsland, Polen, Frankrijk, Zweden, Noorwegen, Spanje en Nederland, en ook bij de Verenigde Naties. In de allereerste plaats wil ik mijn gezin bedanken omdat het opnieuw achter me heeft gestaan en me heeft geholpen om dit boek te schrijven.

Ahmed Rashid

Lahore, november 2011

1. Osama en Obama, gevolgen en resultaten

Op zondag 1 mei 2011 vertrokken omstreeks middernacht twee MH-60 Black Hawk-helikopters van de Amerikaanse luchtmachtbasis in Jalalabad in het oosten van Afghanistan voor operatie Neptune Spear. Ze waren volgeladen met drieëntwintig militairen van Navy SEAL Team 6, de best getrainde eenheid van de Amerikaanse commando's. De helikopters waren voorzien van de nieuwste stealthtechnologie en geluiddempende snufjes, maar ze vlogen desondanks laag, bleven dicht bij de grond, volgden de bochten in de bergen, gingen rakelings over bomen en vermeden steden en doorgaande wegen terwijl ze een kleine 200 kilometer in Pakistan doordrongen. De radardekking langs de Pakistaanse westgrens was minimaal, zoals de Amerikanen wisten, omdat er geen luchtaanval dreigde vanuit Afghanistan. Later stegen er van Jalalabad ook nog vier zwaar-bewapende MH-47 Chinook-helikopters op met een tweede eenheid van SEAL Team 6, voor het geval de eerste groep zich naar buiten moest vechten.

De slaperige inwoners van Abbottabad, een kleine bergplaats in het noordwesten van Pakistan, ongeveer 60 kilometer van Islamabad, hoorden de helikopters pas toen ze letterlijk boven hun hoofd vlogen. Abbottabad, een landelijk stadje met frisse lucht, dat door zijn golvende heuvels doet denken aan een Britse buitenplaats, is een van de belangrijkste en veiligste militaire centra van Pakistan. Hier bevindt zich de Pakistaanse militaire academie Kakul, waar alle officieren voor het leger worden opgeleid en waar drie regimenten hun hoofdkwartier hebben. De meeste inwoners van de stad zijn gepensioneerde legerofficieren.

Toen de twee Black Hawks die vooruit waren gegaan, het doelwit naderden – een groot, goed beschermd, omheind terrein aan de rand van de stad – kreeg een van de helikopters een stroomstoring, en hij moest een harde landing maken vlak naast het omheinde terrein. Er raakte niemand gewond en de neergezette helikopter werd vlug vernietigd. Het oorspronkelijke plan om vanuit de helikopter via touwen binnen de muren af te dalen werd opgegeven en de tweede helikopter landde in een veld er net naast. De aanval werd uitgevoerd door drieëntwintig SEALS, een Pakistaans-Amerikaanse tolk die zowel Urdu als Pasjtoe sprak, en een speurhond. Ze bliezen gaten in de massieve zes meter hoge en één meter dikke muur rond het terrein en gingen het voornaamste huis binnen. Ze liepen in het donker door het twee verdiepingen tellende gebouw, bliezen de metalen deuren op die voor de trap waren geplaatst en doodden twee mannen en een vrouw die onderdak hadden verleend aan hun doelwit en hem hadden verzorgd.

Vervolgens gingen de SEALS op de tweede verdieping de slaapkamer in van Osama bin Laden en schoten hem dood met twee kogels: één in zijn hoofd en een andere in zijn borst. Na 11 september had hij gezegd dat hij zich nooit zou overgeven en dat probeerde hij ook nu niet te doen.¹

De militairen voerden een DNA-test uit op het stoffelijk overschot van de meest gezochte man ter wereld en droegen hem vervolgens naar de wachtende helikopter. Zijn 22-jarige zoon Khalid was op de trap gedood toen de SEALS naar boven waren gegaan. Bin Ladens drie vrouwen en vijftien kinderen kregen handboeien om maar werden op het terrein achtergelaten. Voor hun vertrek namen de SEALS nog enorme hoeveelheden rondslingerende elektronische apparatuur mee – meer dan honderd geheugensticks, tien harde schijven, vijf computers en mobiele telefoons – met genoeg informatie om een bibliotheek te vullen; de CIA zou maanden nodig hebben om alles te lezen en te analy-

seren. Bin Laden moet zich buitengewoon veilig hebben gevoeld in dat huis, waar hij al sinds 2006 woonde, niet alleen omdat er geen legertje lijfwachten en slechts enkele wapens waren, maar ook omdat er zo veel informatie voor het grijpen lag. Hij had maar één voorzorgsmaatregel genomen: hij had een biljet van vijfhonderd euro en twee telefoonnummers in zijn cape laten naaien.² Het gebrek aan beveiliging duidde erop dat hij moet zijn beschermd door een of meer onbekende Pakistanen.

Zijn lijk werd eerst naar de Amerikaanse basis in Bagram, bij Kabul, gebracht en vervolgens naar het vliegdekschip *uss Carl Vinson* in het noorden van de Arabische Zee. Hier werd zijn lichaam volgens de islamitische gebruiken gewassen, in een wit laken gewikkeld en verzwaard. Het gebed voor zijn begrafenis werd voorgelezen en in de kleine uurtjes van maandagochtend liet men hem van het benedendek in zee glijden. President Barack Obama maakte zijn dood 's avonds laat bekend in een dramatische toespraak vanuit het Witte Huis, waarin hij verklaarde dat 'het recht zijn loop had gehad'. Het nieuws leidde tot een stortvloed van vreugde in Washington en New York, vooral op de plek waar vroeger de Twin Towers hadden gestaan. In Afghanistan heerste ook een uitgelaten stemming, vermengd met de angst dat de Amerikanen door de dood van Bin Laden hun troepen misschien eerder zouden kunnen terugtrekken dan was afgesproken. De stemming in Pakistan was meer gemengd en veel gevaarlijker: eerst was men ongelovig, toen somber en ten slotte kwaad. De reden voor die woede was niet dat Bin Laden al die jaren zo veilig in Abbottabad had geleefd, maar dat de Amerikaanse strijdkrachten de Pakistaanse soevereiniteit hadden geschonden.

Osama bin Laden was meer dan louter een icoon. Zijn ideologie van een wereldwijde jihad heeft, in combinatie met de terreurdaden van Al Qaida, onze zorgen over veiligheid, onze manier van leven, reizen, zaken doen en politiek bedrijven

veranderd; ze heeft diepe littekens veroorzaakt in de verhouding tussen de islamitische wereld en het Westen. Het Costs of Warproject van Brown University schat dat er door de oorlogen in Afghanistan, Irak en Pakistan sinds 2001, inclusief de militairen, 236 000 mensen zijn omgekomen en meer dan 7,8 miljoen op de vlucht zijn geslagen. De totale kosten worden geschat op 4 biljoen dollar. Hoewel de wereldwijde economische crisis van 2008 veel meer invloed op de wereld heeft gehad dan de strijd tegen de terreur, hebben de kosten van die oorlogen – en van de beveiliging die is opgezet in het kader van de terreurbestrijding – vermoedelijk enorm bijgedragen aan de economische depressie.³ Ondanks de vreugde over zijn dood en verklaringen dat Al Qaida er niet meer toe doet, zal Bin Ladens ideologie van de wereldwijde jihad niet snel verdwijnen, want die is geworteld in veel te veel marginale islamitische groeperingen.

Sinds de aanslagen van 11 september heeft Al Qaida zijn wereldwijde netwerk gretig uitgebreid. De terreurorganisatie heeft afdelingen opgezet in alle Europese landen, is doorgedrongen in islamitische gemeenschappen in de Verenigde Staten en heeft zich wijd verbreid door Afrika en het Midden-Oosten. Nu, tijdens de nasleep van de Arabische Lente, toen volksbewegingen dictaturen ten val hebben gebracht in Tunesië, Egypte en Libië, zal het nog heel lastig worden om te voorkomen dat Al Qaida in deze samenlevingen binnendringt of er op een of andere manier hun politieke toekomst gaat bepalen. Al Qaida heeft in de loop der jaren een gedaanteverwisseling ondergaan: ooit was het een sterk gecentraliseerde organisatie, waar de rekrutering, de opleiding, het beleid en de planning allemaal werden bepaald door de hoogste leiders, maar inmiddels is het een veel lossere en amorfer terreurnetwerk geworden. Het propageert zichzelf als een franchiseonderneming, die haar naam uitleent aan extremistische groepen over de hele wereld, waarover

ze geen gezag heeft en waarvan ze het beleid niet bepaalt. De beweging heeft zich verspreid via internet, YouTube, mond-tot-mondreclame en door haar daden. Ze zal zich niet snel laten vernietigen. Bin Ladens dood was een keerpunt, het eind van een tijdperk, maar dat betekent nog niet het eind van Al Qaida. Al Qaida heeft zich buitengewoon goed aangepast aan eerdere tegenslagen en veranderde omstandigheden, en zal zich opnieuw aanpassen om over Bin Ladens dood heen te komen.

De Amerikaanse jacht op Bin Laden is begonnen in het begin van de jaren negentig, na de ontdekking dat hij betrokken was bij de dood van Amerikaanse soldaten in Somalië in 1993 en in Saudi-Arabië in 1996, en bij de eerste aanslag op het World Trade Center in 1993. Toen Bin Laden in februari 1998 verklaarde dat elke moslim de plicht heeft 'om Amerikanen te doden waar ze maar te vinden zijn', werd er met grotere vastberadenheid naar hem gezocht.⁴ Door 11 september 2001 werd hij de meest gezochte man ter wereld – en een volksheld in grote delen van de islamitische wereld.

De Verenigde Staten hebben bijna tien jaar lang tevergeefs jacht gemaakt op een man die op de vlucht was, maar ten slotte kwam er in 2010 een doorbraak toen CIA-agenten eindelijk een van zijn vertrouwde koeriers wisten op te sporen, een Pakistaan die in Koeweit was geboren en de schuilnaam Abu Ahmed al-Kuwaiti gebruikte. Ahmed was al bij Bin Laden sinds de slag om Tora Bora in 2001, Bin Ladens laatste gevecht tegen zijn Amerikaanse achtervolgers voor zijn vertrek naar Pakistan. Sinds 2002 noemden Al Qaida-gevangenen Ahmeds naam al tegen Amerikaanse ondervragers. In 2004 werd zijn schuilnaam pas bevestigd toen Hassan Ghul, een topfiguur van Al Qaida die in Irak was gepakt, de nauwe relatie tussen Ahmed en Bin Laden beschreef.

In augustus 2010 kwam zijn identiteit onomstotelijk vast te staan.⁵ Ten slotte wist de CIA hem te volgen naar een groot huis in Abbottabad zonder telefoon- of internetverbindingen, dat

werd omringd door hoge muren en waar nooit iemand naar binnen scheen te gaan of uit leek te komen. Ahmed en zijn broer, die ter plaatse bekend waren als Arshad en Tariq Khan, hadden dit huis in 2005 overeenkomstig de wensen van Bin Laden laten bouwen. Later bleken ze in werkelijkheid Abrar en Ibrahim Said Ahmed te heten, en hun familie kwam oorspronkelijk uit het dorpje Martung, even ten noorden van Abbottabad, en had zich later in Koeweit gevestigd.⁶

Na de ontdekking van het huis begon de CIA het terrein ter plekke en per satelliet intensief in de gaten te houden, waarvoor zelfs een huis in de buurt werd gehuurd. Daarvandaan namen agenten binnen de omheining een lange, niet nader geïdentificeerde man waar die dagelijks rondwandelde. Ze noemden hem ‘de wandelaar’.⁷

De Amerikanen hadden diverse opties. Ze konden het huis bombarderen, het platgooien en de burgers die eromheen woonden ook doden. Ze konden op afstand bestuurde raketten gebruiken om het doelwit nauwkeuriger te bestoken. Of ze konden een aanval laten uitvoeren door commando’s. Op 14 maart 2011 had Obama de eerste van vijf vergaderingen met zijn team voor de binnenlandse veiligheid om de opties te bespreken. Het besluit om aan te vallen werd geheimgehouden voor het grootste deel van de regering en voor alle bondgenoten van de Amerikanen, inclusief Groot-Brittannië en Pakistan. Op 29 april, de vrijdag voor de aanval, besloot Obama tot actie over te gaan. Dat weekend bracht hij een bezoek aan Alabama, dat door tornado’s was getroffen, en maakte hij grappen tijdens een diner in het Witte Huis voor journalisten en beroemdheden.

De politieke gevolgen van Bin Ladens dood waren het ergst voor Pakistan. Jarenlang hadden alle Pakistaanse leiders ontkend dat Bin Laden in hun land was. In 2005 zei president Pervez Musharraf al regelmatig – zonder met bewijzen te komen – dat Bin Laden dood was en dat het voor Pakistan geen hoge prioriteit

meer had om verder naar hem te zoeken. Datzelfde jaar had hij de Britse premier Tony Blair arrogant de les gelezen door hem te zeggen dat Pakistan 'Al Qaida's verticale en horizontale verbindingen volledig had vernietigd' en dat 'het volkomen uit de lucht gegrepen is om te zeggen dat Al Qaida zijn hoofdkwartier in Pakistan heeft'.⁸ Het almachtige Inter-Services Intelligence Directorate (ISI, de Pakistaanse militaire inlichtingendienst) begon ogenblikkelijk elke journalist te treiteren die schreef dat Bin Laden nog leefde en actief was in Pakistan.

Nu bleken de Pakistaanse leiders in de ogen van de wereld leugenaars of nog erger te zijn. Amerikaanse Congresleden en diverse wereldleiders uitten sterke vermoedens dat elementen in het leger, het ISI of de extremistische islamitische groepen die door een van beide waren opgeleid, Bin Laden hadden voorzien van een beveiligingsnetwerk. De Pakistaanse machthebbers ontkenden deze beschuldigingen, en tot op de dag van vandaag is er geen verband tussen de regering en Bin Laden aan het licht gekomen. Maar de kwestie zal waarschijnlijk niet eindigen met hun protesten dat ze onschuldige slachtoffers zijn.

Pakistan heeft al eerder afschuwelijke momenten beleefd, maar het had nog nooit in zo'n pijnlijke situatie verkeerd. Na de overgave van het Pakistaanse leger aan India en het verlies van Oost-Pakistan in 1971 was het land ten prooi geweest aan grote schaamte en woede. Het heeft voortgemodderd door andere oorlogen tegen India en de daaropvolgende nederlagen, door verwoestende overstromingen en aardbevingen, en door enorme politieke beroering. Het leger is drieëndertig van de vierenzestig jaar van Pakistans bestaan aan de macht geweest en het heeft vier keer een gekozen regering ten val gebracht.⁹ De Pakistaanse historica Farzana Shaikh merkt op: 'Pakistan is uiteraard vertrouwd met chaos. Maar dit moment is uitzonderlijk in de Pakistaanse geschiedenis doordat er zo'n dreiging van uitgaat, zowel voor de veiligheid van de eigen burgers als voor het

welzijn van de buurlanden in de regio en voor de stabiliteit van de grotere internationale gemeenschap. Deze nieuwe zorgen zijn vrijwel niet te vergelijken met de momenten van meer “beheerste” chaos die Pakistan hebben getekend.”¹⁰

Op 2 mei was generaal Ashfaq Parvez Kayani, de chef-staf van het Pakistaanse leger, ’s nachts om één uur thuis in zijn studeerkamer toen hij werd gebeld door de directeur-generaal van de militaire operaties, generaal-majoor Ishfaq Nadeem, die hem vertelde dat er een helikopter was neergestort. Pakistaanse helikopters vlogen nooit ’s nachts, dus was dit duidelijk een buitenlandse indringer. Kayani belde luchtmachtgeneraal Rao Qamar Suleman, die twee F-15’s, jachtvliegtuigen van Amerikaanse makelij, liet opstijgen, maar de Amerikaanse indringers waren alweer teruggekeerd naar Afghanistan. Plaatselijke eenheden van het leger en de politie in Abbottabad waren pas ter plekke toen de Amerikanen al hoog en breed waren vertrokken. Omstreeks twee uur ’s nachts belde president Obama zijn Pakistaanse ambtgenoot Asif Ali Zardari om hem te vertellen dat Bin Laden in Pakistan was gedood. Zardari was perplex maar had de tegenwoordigheid van geest om Obama te feliciteren. Even later belde admiraal Mike Mullen, voorzitter van de verenigde chefs van staven, zijn vriend Kayani.

Tijdens diverse vergaderingen konden de hoogste leiders van het land – president Zardari, generaal Kayani, premier Yousaf Raza Gilani en luitenant-generaal Ahmed Shuja Pasha, het hoofd van het ISI – het er niet over eens worden hoe hierop moest worden gereageerd. Geschokt, ongelovig en kwaad bespraken ze de ernstige gevolgen voor Pakistan. Aanvankelijk verwelkomde Gilani de dood van Bin Laden, net als Zardari, ‘als een grote overwinning’, en het Pakistaanse ministerie van Buitenlandse Zaken was blij geweest met het nieuws. Die gematigde reactie was ingegeven door Obama’s eerste woorden, waarin hij Pakistan had geprezen voor de samenwerking met de Ver-

enigde Staten. Hoewel er geen sprake was geweest van samenwerking met de vs voelden de politieke leiders van Pakistan er niets voor de Amerikanen tegen te spreken. Vervolgens heerste er vier dagen een mediastilte en zwegen de autoriteiten, wat de bevolking verbijsterde.¹¹

Toen begon er veel scherpere kritiek te klinken in de Verenigde Staten. Leon Panetta, de directeur van de CIA, zei dat Pakistan niet van tevoren over de aanval was ingelicht omdat ‘men tot de conclusie was gekomen dat elke poging om met de Pakistanen samen te werken de missie in gevaar zou kunnen brengen – ze zouden de doelwitten kunnen waarschuwen’. John O. Brennan, Obama’s antiterreuradviseur, zei dat Bin Laden een ondersteunend netwerk moest hebben gehad, maar ‘het is niet bekend of dat individuen binnen de Pakistaanse regering waren’. Die woorden, het kon niet harder worden gezegd, maakten de wereld duidelijk hoezeer de Amerikaanse regering Pakistan wantrouwde.¹²

Ten slotte sloeg het leger terug. Op donderdag 5 mei, na een vergadering met zijn negen hoogste generaals, de zogeheten korpscommandanten, legde Kayani een vernietigende verklaring af. Hij noemde de overval ‘een tegenslag’ en zei dat ‘elke soortgelijke actie die de soevereiniteit van Pakistan schendt, zal leiden tot een herziening van het samenwerkingsniveau tussen de legers en inlichtingendiensten van Pakistan en de Verenigde Staten’. Hij zou ogenblikkelijk het aantal Amerikaanse militaire trainers, contractanten en CIA-mensen in het land terugbrengen ‘tot een noodzakelijk minimum’.¹³ Hij negeerde de kwestie van Bin Ladens aanwezigheid in Pakistan en blies de schending van de Pakistaanse soevereiniteit op tot het belangrijkste punt; hij wilde samen met de andere generaals de Pakistaanse eer beschermen. De politieke leiders volgden het leger. Tijdens een bezoek aan Parijs sprak Gilani de gedenkwaardige woorden dat ‘inlichtingendiensten overal ter wereld in gebreke blijven, niet

alleen in Pakistan'. Op 9 mei riep de regering het parlement bijeen onder het mom dat het ISI op de vingers moest worden getikt, maar uiteindelijk werd ingestemd met het standpunt van het leger. 'Terwijl er naar de pijpen van het centraal hoofdkwartier werd gedanst, werd er ook een herziening van de samenwerking tussen Pakistan en de Verenigde Staten geëist,' schreef een scherpe waarnemer.¹⁴

Niet alleen de verhouding tussen Pakistan en de Verenigde Staten verkeerde in crisis, maar ook Pakistan zelf. De overval was zonder meer een schending van de soevereiniteit geweest, maar die had Bin Laden ook jarenlang geschonden doordat hij onopgemerkt in Pakistan had gewoond of er was gedoogd. De onwil van de overheid om schoon schip te maken over Bin Ladens aanwezigheid in Pakistan maakte de verwarring in het land nog groter. Veel Pakistanen weigerden te geloven dat hij bij de overval was gedood en redeneerden dat de Amerikanen het hele voorval in scène hadden gezet – net als de maanlanding. Op 3 mei gaf Al Qaida op internet toe, in een stuk met de titel 'U hebt geleefd als een goed mens, u bent gestorven als een martelaar', dat Bin Laden dood was: 'Het bloed van de heilige strijdende sjeik Osama bin Laden, God zij hem genadig, is te kostbaar voor ons en voor alle moslims om voor niets te zijn vergoten.' Al Qaida had er geen moeite mee om te geloven dat hij in Pakistan had gewoond, aangezien de meeste leiders van andere terreurnetwerken daar ook woonden, maar de Pakistanen weigerden nog altijd te geloven dat hij dood was.¹⁵

De mensen waren ook ontdaan omdat de strijdkrachten, die 30 procent van de nationale begroting opslokten, zo slecht bleken te zijn, en er klonk kritiek in de media. Het leger probeerde die kritiek om te buigen door journalisten te intimideren en de diepgewortelde anti-Amerikaanse gevoelens onder de bevolking de vrije loop te laten. In het leger zelf werd de felle afkeer van de Amerikanen nog heftiger. Ineens leken Kayani's eigen

militairen er minder dan ooit voor te voelen om tegen de Pakistaanse Taliban te vechten in iets wat volgens hen een Amerikaanse oorlog was.

In een stortvloed van verklaringen van wereldleiders en in de internationale media werd het Pakistaanse leger volkomen schuldig geacht aan het verbergen van Bin Laden, of vond men het nergens voor deugen omdat het niet had ontdekt waar hij zich ophield, wat nog meer woede en wanhoop wekte onder de bevolking. President Hamid Karzai van Afghanistan zei al jarenlang tegen de Verenigde Staten en de NAVO dat Pakistan onderdak verleende aan Al Qaida en de Taliban; nu haalde hij naar hen uit omdat ze hem niet hadden gelooft: 'Jaar in, jaar uit, dag in, dag uit zeggen we dat de strijd tegen de terreur zich niet afspeelt in de dorpen in Afghanistan... [maar] in de veilige vrijplaatsen. Afghanistan blijkt gelijk te hebben.'¹⁶ Senator Carl Levin, de voorzitter van het Armed Services Committee, vatte de stemming in het Amerikaanse Congres samen door te zeggen dat 'het leger en de inlichtingendienst van Pakistan heel wat hebben uit te leggen. Er gingen stemmen op om de twee à drie miljard dollar die Washington jaarlijks als militaire steun aan Pakistan gaf, te verminderen of zelfs af te schaffen.'¹⁷ Europese leiders, die even sceptisch waren, eisten antwoorden van Pakistan, maar de leiders van het land waren niet bereid die te geven.

Later in mei kwamen bij een vernietigende reeks zelfmoorden en bomaanslagen door de Pakistaanse Taliban en Al Qaida meer dan 160 mensen om en raakten er 350 gewond. De ergste aanval, op 22 mei, was gericht op een marinebasis in Karachi, waar zes zelfmoordterroristen een heel garnizoen wisten te weerstaan en voor 70 miljoen dollar schade aanrichtten aan marineverkenningsvliegtuigen die door de Amerikanen waren geleverd. Een paar dagen later werd het lijk gevonden van de vooraanstaande journalist Syed Saleem Shahzad, die had geschreven over banden tussen de marine en Al Qaida en die

daarom naar verluidt was opgepakt door het ISI. Het ISI ontkende in alle toonaarden dat hij door de geheime dienst was opgepakt, maar Washington zou de regering er later van beschuldigen dat ze achter zijn moord zat. Volgens het Committee to Protect Journalists in New York was geen land ter wereld zo gevaarlijk voor journalisten om hun werk te doen als Pakistan – niet alleen vanwege de Taliban, maar ook vanwege de geheime diensten. Voor Shahzads dood waren al talloze journalisten getreiterd door de zogenoemde media-afdeling van het ISI, die onder leiding stond van hoge marineofficieren. Ze hadden de gewoonte journalisten en hun gezinnen te bedreigen per telefoon, in persoonlijke ontmoetingen of via boodschappen die door derden werden overgebracht. In 2010 zijn acht journalisten gedood en in de eerste zeven maanden van 2011 nog eens acht.

Op 6 augustus namen de Taliban in zekere zin wraak door een Chinook-transporthelikopter neer te halen, waarbij de veertig inzittenden omkwamen, onder wie tweeëndertig Amerikaanse militairen. Het was het grootste aantal mensen dat Amerika tijdens de oorlog op één dag verloor en er zaten zeventien SEALs bij – ook enkele leden van het SEAL-team dat Bin Laden had gedood.¹⁸ Twee Taliban beschoten de helikopter met raketgranaten en één raket ontplofte in de helikopter. Het werd beschouwd als een toevalstreffer. Een paar weken later vuurde een Amerikaanse drone een raket af in Noord-Waziristan in Pakistan en doodde de kort tevoren benoemde tweede man van Al Qaida, de uit Libië afkomstige Atiya abd al-Rahman. Hij werd gezien als een van de belangrijkste naaste medewerkers van Bin Laden en nu van diens opvolger, Ayman al-Zawahiri, en zijn dood was een grote klap.

De oorlog in Afghanistan zou doorgaan, maar Pakistan wordt nu beschouwd als het onbestendigste land ter wereld, zowel door wat daar in politiek opzicht kan gebeuren als door wat

het elders teweeg kan brengen. Geen land ter wereld is zo instabiel en zo kwetsbaar voor terroristisch geweld, politieke veranderingen en economische chaos. De talloze problemen op de lange en de korte termijn lijken onoverkomelijk voor de huidige militaire en politieke leiders. De staat is nog niet failliet, maar terwijl de situatie verslechtert, glijdt het land af naar het moment waarop dat zal gebeuren. Het heeft nog altijd een sterk leger en een corrupte en verzwakte maar functionerende bureaucratische overheid, rechterlijke macht en politie; de economie zou levensvatbaar zijn als de problemen naar behoren werden aangepakt en de bevolking bereid is hard te werken. Pakistanen doen het uitzonderlijk goed in de wetenschap, in de kunst, bij de televisie, in de mode, de popmuziek en natuurlijk bij cricket. Maar ze moeten het stellen zonder behoorlijke sociale voorzieningen als gezondheidszorg, een modern onderwijsstelsel dat iedereen leert lezen en schrijven, programma's om de bevolkingsgroei te beperken en echte economische groei.

De burgerlijke politieke elite heeft het land geen goede leiders gegeven. De elite heeft nagenoeg alle politieke en economische macht in handen, maar ze heeft geen enkel verantwoordelijkheidsbesef tegenover de bevolking, weigert belasting te betalen en is ongelooflijk corrupt. Telkens wanneer er verkiezingen worden gehouden, steevast na een lange periode van militair gezag, slaagt de politieke elite er niet in het land efficiënt te besturen. De ontwikkeling van een alternatieve democratie zit in het slop. Tegelijkertijd dicteert het machtige leger het buitenlands beleid van het land, met name ten opzichte van India, Afghanistan en de Verenigde Staten, slokt het 30 procent op van de begroting en heeft het diverse inlichtingendiensten waarvoor geen verantwoording wordt afgelegd. Het leger gebruikt al tientallen jaren islamitische extremisten om zijn agenda voor het buitenlands beleid in India en Afghanistan uit te voeren, maar die gewoonte pakt nu averechts uit en heeft een binnen-

landse extremistische beweging opgeleverd, de Pakistaanse Taliban, die ik in het volgende hoofdstuk uitvoeriger zal bespreken. Bovendien beschikt het leger ook over het op drie na grootste kernwapenarsenaal ter wereld, met meer dan honderd kernwapens.

Als deze langetermijnproblemen niet ogenblikkelijk worden aangepakt, kan Pakistan heel goed binnenkort tot de categorie van failliete staten gaan behoren. De Verenigde Naties schatten dat de huidige Pakistaanse bevolking van 185 miljoen mensen in 2050 zal zijn uitgegroeid tot 275 miljoen. Hoewel de economie voornamelijk op de landbouw is gebaseerd, kan Pakistan zijn bevolking nu al nauwelijks voeden, en het is moeilijk voor te stellen hoe er water, voedsel, land en voorzieningen beschikbaar kunnen zijn voor 90 miljoen extra mensen. Een derde van de Pakistanen heeft op dit moment geen drinkwater, nog eens 77 miljoen mensen zijn niet zeker van hun dagelijks voedsel en de helft van de kinderen in de schoolgaande leeftijd gaat niet naar school. Het alfabetisme is 57 procent, het laagste percentage in Zuid-Azië en niet veel beter dan de 52 procent die kon lezen en schrijven toen de staat Pakistan in 1947 werd gesticht. De helft van de bevolking is niet eens op zoek naar werk, omdat men weet dat het er niet is. Het land heeft een jaarlijkse groei van minstens 9 procent nodig om voor werkgelegenheid te zorgen voor de jongeren onder de twintig, die 60 procent van de bevolking vormen. Doordat 37 procent van de Pakistanen nog geen vijftien is, heeft Pakistan te kampen met een van de grootste geboortegolven ter wereld.¹⁹ Aangezien de economie met een groei van 2,6 procent deze jongeren geen banen of regelmatige voeding biedt, ontstaat er een eindeloze stroom jonge mannen die een uitzichtloze toekomst tegemoet gaat en bereid is zich aan te sluiten bij de jihad.

De Pakistaanse kortetermijnproblemen worden van dag tot dag erger en veroorzaken verstrekkende problemen voor de re-